

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 № 1279)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 6, 2011

Назад

Головна

УДК 330.341.1

Г. І. Груба,
д. держ. упр., Голова правління ВАТ „Крименерго”

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ УМОВИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Анотація. Визначено історичні аспекти державного регулювання розвитку корпорацій. Досліджено зміни у системі виробничих відносин, що зумовлюють створення нових економічних форм на їх основі, корпорацій та корпоративного підприємництва.

Annotation. The historical aspects of the state adjusting of development of corporations are certain. The changes are explored in the system of production relations, which predetermine creation of new economic forms on their basis, corporations and corporate enterprise.

Ключові слова: Державне регулювання, корпорація, напрям, ринкова трансформація, формування, функціонування.

Вступ

Дослідження становлення та еволюції ринкової економічної системи в Україні передбачає визначення певних меж у яких, ця система розвивається, в тому числі визначення корпорацій як суб'єктів економічних відносин, корпоративного сектора економіки, закономірностей їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

У вітчизняній науковій літературі значна увага приділяється корпоративним відносинам переважно з точки зору корпоративного управління. Серед них можна виділити роботи О. Батури, П. Буряка, В. Голікова, В. Євтушевського, Л. Мамичевої, Л. Мельніка, В. Міщенко, С. Петруні, С. Пішпека, Н. Редної, В. Рибалкіна, І. Сазонця, С. Самофалова, А. Сірка, Л. Тараш. На сьогодні потребують уваги дослідників проблеми формування корпоративної власності та тенденцій розвитку корпоративних організаційних структур.

Постановка завдання

– визначити історичні аспекти державного регулювання розвитку корпорацій;
– дослідити зміни у системі виробничих відносин, що зумовлюють створення нових економічних форм на їх основі, корпорацій та корпоративного підприємництва.

Результати

Термін “корпорація”, який широко використовується в економічній науці, є похідним від латинського “corporatio”, що означає об'єднання, союз, товариство. Характерна відмінність корпорації від інших об'єднань – це, по-перше, згуртованість навколо певної цілі, а, по-друге, захист інтересів об'єднання або здійснення репрезентативної функції. До цих союзів належать об'єднання осіб, які існують незалежно від зміни їх конкретних учасників. Різні форми корпоратизму можна класифікувати за такою ознакою як самоорганізація на основі економічних, соціологічних, політичних, ідеологічних відносин. Наприклад, формою прояву корпоратизму на основі економічних відносин є господарська діяльність в такій організаційній формі як корпорація. В даному прикладі корпорація об'єднує людей навколо спільної мети - господарської діяльності і захисту певних інтересів.

Юридична природа корпорації тісно пов'язана з її загальною соціальною природою. Вони не відокремлені, оскільки юридична спільність, що виражена як особа, є лише наслідком більш загальною та фундаментальною прояву спільності (спільність справи або спільність інтересів), яка є головною об'єднуючою силою будь-якої корпорації. Таким чином, корпорація являє собою юридичну форму реалізації потреб її учасників.

Виходячи із різних критеріїв, а саме, суспільних відносин, на основі яких відбувається самоорганізація, виду діяльності та мети діяльності, можна виділити різні види корпоратизму. На нашу думку, на основі наведених критеріїв можна виділити одну із складових корпоратизму – господарський (підприємницький) корпоратизм, суб'єктами якого є об'єднання фізичних і юридичних осіб навколо спільної мети, шляхом здійснення господарської (підприємницької) діяльності, та здатних відстоювати власні інтереси та інтереси корпорації в цілому.

Господарський корпоратизм, як форма інституціоналізації інтересів економічних суб'єктів, знаходить свій прояв через інтереси власників корпоративних прав, однак, ці інтереси в економічній теорії досліджуються через розвиток господарської корпорації як суб'єкта економічних відносин. Такий підхід щодо визначення сутності економічної категорії корпорація є плідним, однак, не забезпечив однозначного її розуміння.

На сьогодні в економічній і у правовій літературі має місце певна невизначеність з поняттям “корпорація”. Зазначимо, що в економічній літературі це поняття переважно застосовується в розумінні акціонерної форми підприємництва.

Згідно з прийнятою в багатьох європейських країнах континентальною правовою системою, корпорацією визнається така юридична особа, вигоди від діяльності якої отримують всі її учасники. При деяких відмінностях у правовій базі розвинутих країн корпоративна форма підприємництва має спільні риси. У країнах англосаксонської правової системи термін “корпорація” являє собою синонім юридичної особи. Так у США усі корпорації поділяються на публічні (урядові), непідприємницькі (non-profit corporations), підприємницькі (business corporations) [3, с. 71]. Так економісти і правники США в основу поняття “підприємницька корпорація” покладають правову форму бізнесу, який відрізняється і відокремлений від конкретних осіб, які ним володіють. Так, підприємницькому акціонерному товариству, як організаційній формі господарського корпоратизму, відповідає поняття “joint stock business corporations” [4, с. 14].

Таким чином, економічна наука і практика підприємництва розглядають корпорацію, як організаційно-правову форму підприємництва. Виходячи із цього, ми в подальшому повинні враховувати зазначений критерій для визначення пооб'єктного складу корпоративного сектора.

Аналіз існуючої економіко-правової бази дає змогу виділити корпоративну форму капіталу як відокремлену форму, за якою власники мають обмежену відповідальність. При усіх відмінностях у правових базах розвинутих країн основна розмежувальна лінія між корпораціями і некорпораціями полягає у виділенні функції розпорядження й обмеженні відповідальності. Так, правова база ФРН до корпорацій відносить акціонерні компанії, до яких належать акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю. У Франції серед підприємств, що мають статус юридичної особи, до корпоративного сектора відносять не об'єднання осіб, а об'єднання капіталів, де відповідальність обмежена внесками до статутного фонду, тобто насамперед акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю [4, с. 15]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що практика підприємництва зумовила необхідність створення організаційних форм, які забезпечують обмежену відповідальність їхніх власників, і це слід розглядати як характерну ознаку підприємства корпоративного типу.

У сучасних умовах господарське законодавство, яке застосовується в розвинутих країнах світу, надає великого значення поділові організаційних форм підприємництва на об'єднання осіб і об'єднання капіталів.

Слід погодитися з думкою українського дослідника В. Марченка про те, що корпорація є родовим поняттям, а найбільш поширеним типовим видовим поняттям корпорації є акціонерне товариство, що зумовлено існуванням численних переваг цього виду господарських товариств, серед яких зокрема слід виділити: універсальність, широке застосування в різних сферах, можливість залучення необмеженої кількості фінансових ресурсів завдяки використанню акцій, стабільність інвестицій, тобто можливість вільного вилучення капіталу, внесеного до статутного фонду акціонерного підприємства [6, с. 12]. Однак, наведена теза про співвідношення категорій корпорація та акціонерне товариство потребує ґрунтовного дослідження і, перш за все, з'ясування сутності економічної категорії корпорації.

На нашу думку, спроба з'ясування сутності будь-якої категорії потребує розгляду її з позицій діалектичного методу дослідження, який дозволяє визначити структурну побудову економічної категорії та її еволюцію. Для того, щоб отримати загальне визначення корпорації необхідно дослідити найбільш зрілий ступень її розвитку, на якому її попередній розвиток існує у перетвореній, нерозвиненій формі. Тоді діє загальне методологічне правило, що будь-яке явище повинно досягти певного рівня розвитку своїх властивостей для того, щоб його закони стали доступні для дослідження.

Становлення закономірностей розвитку корпорацій та корпоративного сектора в економіках світу можливе, якщо розглянути історичний аспект цього процесу. Одночасно, дослідження еволюції корпоративних відносин полегшує вирішення завдання визначення сутності та державного регулювання корпорації, що дає змогу визначити межі корпоративного сектора економіки України.

Більшість фахівців додержуються думок, що господарські корпоративні утворення з'явилися в процесі відмирання старих патріархальних відносин та зосередження значних багатств окремими громадянами в різних країнах світу внаслідок розвитку підприємництва, поява якого була пов'язана з концентрацією капіталів та необхідністю зменшення ризиків у процесі господарської діяльності. Взаємовідносини в таких товариствах базувалися на особистих договорах. Можна говорити, що в давнину корпорації існували у зародковому стані і не впливали на економічний розвиток держав.

Загальноновизнаним вважається, що попередниками корпорацій були так звані торгові гільдії, які влягли собою асоціації та за економічною природою були наче прообразом корпорацій, оскільки не мали спільного капіталу і не були цілісними економічними одиницями, хоча торгова гільдія відповідала за борги кожного з учасників [7, с. 8].

У XII-XIII ст. виникли морські товариства, капітал яких був у вигляді торгового судна, за допомогою якого вони перевозили товари. Зрозуміло, що розміри капіталу визначалися вартістю судна. Засновник повинен був пояснити, на скільки частин він передбачає поділити все підприємство. Спосіб утворення основного капіталу підприємства надзвичайно схожий із сучасними акціонерними товариствами. Що стосується форм участі партнерів в капіталі підприємства, то слід відмітити, що принципи акціонерного ладу досягли значного розвитку. Основний капітал товариства виражався у грошовій сумі, яка розділялася на чітко визначену кількість частин. Товариство починало діяти, якщо були оплачені та прийняті різними особами усі частини товариства.

У морських товариствах вирішальне значення у справах управління належало партнерам. Для вирішення найбільш важливих питань, особливо тих, що стосуються збільшення основного капіталу, засновник збирав збори акціонерів, він також звітував перед загальними зборами про результати діяльності підприємства [1, с. 32].

Ці так звані юридичні форми корпорацій у вигляді морських товариств набули чітко вираженої капіталістичної природи, де корпоративні відносини будувалися з приводу володіння капіталом, в якості якого виступав корабель, а метою діяльності було отримання прибутків. В цих структурах витрати визнавали загальними, а також встановлювалися додаткові платежі, які несло товариство. В цілому морські товариства за суттю були наближені до корпорацій як організаційно-правової форми підприємництва, однак принцип обмеженої відповідальності учасників ще не був розвинутий.

Іншими об'єднаннями корпоративного типу, схожими на морські товариства, в середньовіччі були гірські товариства в XII ст.

Поширеною є точка зору, що виникнення корпоративних утворень в різних країнах – це закономірний процес зміни економічних умов розвитку продуктивних сил, що викликали потребу об'єднання капіталів для ведення підприємницької діяльності, ділового обігу, в першу чергу, у торгівлі [7, с. 9].

За останньою теорією, корпорація, як організаційно-правова форма підприємництва виникла у період формування світового ринку на межі XVI-XVII ст. Головними засновниками й учасниками корпорацій, створених у вигляді акціонерних товариств, були купці, які використовували їх для проведення ризикових справ, до яких в основному відносилися освоєння нових територій та здійснення торгівлі з ними.

В 1594 році в Амстердамі була створена торговельна компанія, яка внаслідок об'єднання з іншими компаніями мала у своєму складі 18 учасників і стала попередницею Ост-Індської голландської компанії. Цей процес централізації купецьких капіталів мав продовження.

Конкуренція голландських компаній одна з одною створила значні труднощі в отриманні прибутку. Вивчення обставин торгівлі з Ост-Індією змусило уряд Голландії зосередити торгівлю в одних руках. Він запропонував об'єднати в єдину структуру окремі компанії, як наслідок в 1602 році була створена Об'єднана Ост-Індська Компанія [1, с. 33]. Відомі нам цифри свідчать про розмах створеного підприємства. В 1602 році Ост-Індська компанія мала капітал в 6,5 млн. флоринів, розподілених на акції по 3 тис. флоринів, тобто в шість разів більше, ніж англійська Ост-Індська компанія, яка була створена двома роками раніше і яка завжди відчувала нестачу капіталів. Відповідно розрахунку, який відноситься до 1699 року, первісний капітал, який у подальшому не буде замінений, не збільшений, відповідав 64 тонам золота [2, с. 224].

З початком грошової приватизації постало питання про створення якісно нових інститутів інвестування, ніж ті, що діяли під час сертифікаційної приватизації, безболісної трансформації існуючих фондів та інвестиційних компаній в нові інститути спільного інвестування. Правові й організаційні основи створення, діяльності та відповідальності суб'єктів спільного інвестування, особливості управління їх активами визначені в прийнятому в 2001 році Законі України "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)", спрямованому на залучення та ефективне розміщення фінансових ресурсів інвесторів, забезпечення захисту прав інвесторів. Також установлені більш жорсткі обмеження та вимоги до учасників спільного інвестування та визначений механізм багаторівневого контролю за діяльністю, спрямований на надійний захист коштів інвесторів [5, с.1-6].

Як бачимо, у 1991 – 2004 рр. було створено:

- інституційно-правові умови для здійснення підприємницької діяльності майже у всіх галузях і сферах економіки;
- новий корпоративний сектор економіки, почалися процеси промислової інтеграції на основі концентрації та централізації корпоративного капіталу;
- такі ринкові сегменти корпоративної інфраструктури, як фондовий ринок і, зокрема, ринок корпоративних цінних паперів, кредитний ринок.

Слід відмітити, що домінуючим напрямком ринкової трансформації економічних відносин в Україні є створення акціонерних товариств.

Таким чином, на сьогоднішній день в Україні в основному створені інституціональні та правові умови для розвитку корпоративного сектора економіки.

В основі функціонування економічної системи знаходиться відомий закон відповідності виробничих відносин характеру та рівню розвитку продуктивних сил. Цей закон відображає діалектику взаємодії продуктивних сил, як матеріальної основи розвитку суспільства, і виробничих відносин – їх суспільної форми. Закон відображає закономірний характер еволюції виробничих відносин, форм їх прояву й організації. Відповідно до зазначеного закону існують об'єктивні умови функціонування та розвитку організаційно-економічних форм, що свідчить про появу нового, більш зрілого типу виробничих відносин в результаті розв'язання діалектичної суперечності, конфлікту між продуктивними силами і виробничими відносинами.

Висновки

Таким чином, корпорація, яка на поверхні економічного життя уявляється як організаційно-правова форма підприємництва, що характеризується юридичним статусом, організаційними особливостями, є насправді проявом більш глибоких виробничих відносин, в яких проявляється зміст категорії "корпорація" як однієї із форм існування капіталу, як вартості, що приносить додаткову вартість за особливих умов виробництва та привласнення. Таким чином, зміни у системі виробничих відносин, у відносинах власності зумовлюють створення нових економічних форм на їх основі, зокрема, корпорацій та корпоративного підприємництва.

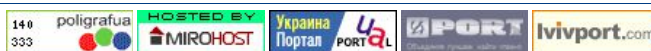
Формування закономірностей сучасної економіки України відбувається під впливом форм, відносин, правил, етики попередньої "доринкової епохи", які поступово втрачають свою силу, так і нових форм, відносин, правил, етики, які стверджуються й набирають силу. Отже, однією із загальних характеристик, закономірностей функціонування й розвитку української економіки є її певна нестабільність, несталість, що не відміняє загальних закономірностей розвитку економічної системи, але визначає окремі тенденції її розвитку.

Література

1. Балацкий Е. Фискальные эффекты вертикального интегрированных хозяйственных структур // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. - №2. – С. 31-41.
2. Буряк П.Ю. Интегрированные предпринимательские структуры: перспективы развития в Украине. – Львів: Логос, 2003. – 564 с.
3. Голікова Т.В. Развитие муниципального корпоративизма в Украине // Экономика и прогнозирование. – 2004. - №3. – С. 70-81.
4. Свтушевський В.А. Основи корпоративного управління: Навч. посіб.. – К.: Знання-Прес, 2002. – 317 с.

5. Закон України “Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)” №18479/2001 від 15.03.2001р. // Офіційний вісник України. – 2001. - №16. – С.1-6.
6. Марченко В.М. Кредитний механізм сприяння розвитку корпоративного сектора економіки // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. - №2 (21). – С. 12-15.
7. Мірошник А.М. Економічна природа розвитку корпоративних відносин в Європі в історичному аспекті // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. - №7 (38). – С. 8-12.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2011 р.

ТОВ "ДКС Центр"